

УДК 343.341

В.П. ЄМЕЛЬЯНОВ, докт. юрид. наук,
проф., Харківський національний університет
внутрішніх справ

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ У СФЕРІ ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Ключові слова: тероризм, терористичний акт,
злочин терористичної спрямованості, терористичні злочини, терористична діяльність

Визначення понятійного апарату у сфері правової протидії тероризму є не тільки на-сущною потребою теорії, але й практики протидії цьому негативному явищу дійсності, оскільки правоохоронним органам та іншим організаціям, які ведуть боротьбу з тероризмом, щоб не діяти по принципу «охопити неосяжне» потрібно мати чітке уявлення щодо предмета своєї діяльності. Отже, завдання сучасної юридичної науки полягає в тому, щоб розробити науково обґрунтовані критерії ідентифікації тероризму, які дозволяють не тільки відмежувати тероризм від суміжних загально соціальних і загально кримінальних категорій, але й удосконалити на цій базі антитерористичне законодавство. Як стверджує С.С. Алексєєв, «фокусом роботи з удосконалення законодавства багато в чому є підвищення рівня «формальної логічності» даної юридичної системи її підрозділів, позбавлення існуючих тут огріхів, досягнення вкрай можливого логічного вдосконалення чинного права» [1, с.179]. Загострюючи увагу на необхідності вироблення загального поняття того чи іншого явища, В.М. Кудрявцев зазначає, що «воно містить не випадковий набір ознак, а виділяє такі з них, що розкривають сутність явища, надають змогу розкрити об'єктивну закономірність реальної дійсності, що криється за цим явищем» [2, с.36]. Тобто створення уніфікованого понятійного апарату в антитерористичному законодавстві є насуц-

ною потребою правової теорії, законотворчої діяльності і правозастосовної практики, що спрямовані на боротьбу з терористичними проявами [3, с.176].

В рамках боротьби з тероризмом ключовим поняттям, безумовно, є поняття «тероризм». У той же час розробка поняття тероризму – одна із самих складних проблем світової науки і практики боротьби зі злочинністю. Таке положення обумовлено як складністю самого діяння, так і рядом факторів суб'єктивного характеру, які існують на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях.

Справа в тому, що тероризм як явище реальної дійсності досліджувався в різних аспектах – філософському, політичному, психологічному, правовому та ін., і кожний дослідник розглядав це явище під своїм кутом зору, даючи поняттю «тероризм» особисту інтерпретацію. Але ця обставина, що цією проблемою займалися не тільки і не стільки юристи, призвело до того, що в літературі запанувало не правове, а буденне розуміння цього явища. Нажаль, таке розуміння інколи переносилося і в міжнародні документи, не говорячи вже про літературні джерела, в яких, нехтуючи правовими рамками, із завидною легкістю відносять до тероризму і бандитизм, і вбивства на замовлення, і будь-які політичні вбивства, і хуліганство, і військові заколоти, і вуличні безпорядки, і пограбування банків та крамниць, і заповідання тілесних ушкоджень, і багато іншого, що тільки можна пов'язати з насильством.

На цьому фоні і в юридичній літературі виникають певні перетримування та термінологічні маніпуляції, тому одні дослідники не вбачають різниці між тероризмом і піратством [4], інші – між тероризмом і організованою злочинністю і в якості доказів розмаху тероризму приводять статистичні дані відносно використання вогнепальної зброї при вчиненні насильницьких злочинів і щодо кількості вилученої зброї, що незаконно зберігалася у населення [5], треті – між тероризмом і агресією [6], четверті – між терориз-

мом і терором [7, 8].

У цьому зв'язку й антитерористичне законодавство є далеким від єдності, узгодженості та досконалості.

Зокрема, аналіз кримінального законодавства, прийнятого в державах, котрі утворилися на пострадянському просторі, показує, що криміналізація терористичних проявів здійснюється по-різному і різним чином визначаються ознаки складів злочинів, які передбачають відповідальність за терористичні діяння.

Так, ст.250 («терористичний акт») КК Литовської Республіки [9] і ч.1 ст.88 («тероризм») КК Латвійської Республіки [10] сформульовані таким чином, що ознаки передбачених тут діянь практично співпадають з ознаками складів диверсії, які мають місце, наприклад, в ст.112 КК України [11], ст.360 КК Республіки Білорусь [12], ст.281 КК Російської Федерації [13], ст.173 КК Республіки Туркменістан [14], ст.161 КК Республіки Узбекистан [15].

Цікаво й те, що фактично однакові склади злочинів, які передбачають відповідальність за вчинення вибухів, підпалів та інших загально небезпечних дій, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень органами державної влади, міжнародними організаціями, юридичними особами, в ст.214 КК Азербайджанської Республіки [16], ст.289 КК Республіки Білорусь [12], ст.217 КК Республіки Вірменія [17], ст.226 КК Киргизької Республіки [18], ч.2 ст.88 КК Латвійської Республіки [10], ст.179 КК Республіки Таджикистан [19], ст.271 Республіки Туркменістан [14] мають назву «тероризм», а в ст.323 КК Грузії [20], ст.278 КК Республіки Молдова [21], ст.205 КК Російської Федерації [22], ст.258 КК України мають назву «терористичний акт». При цьому раніше ст.278 КК Республіки Молдова [23] і ст.205 КК Російської Федерації [13] також мали назву «тероризм», однак в останніх редакціях цих

статей були здійснені відповідні уточнення в назвах на «терористичний акт». І це цілком зрозуміло, оскільки в реальній дійсності під ознаки категорії «тероризм» підпадає значно більше дій, ніж ті, що передбачені вищевказаними статтями кримінальних кодексів.

Вочевидь тому в кримінальних кодексах деяких пострадянських держав у відповідних статтях закону проявляється тенденція до розширення ознак кримінально караного тероризму шляхом передбачення значно більшої кількості діянь, вчинених з терористичною метою.

Так, диспозиція ст.64¹ («тероризм») КК Естонської Республіки визначає тероризм таким чином: «Напад на людину, підприємство, установу чи організацію, а також вчинення дій, спрямованих на заволодіння майном, його руйнування чи пошкодження або знищення людей чи заподіяння шкоди їх здоров'ю з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень або з іншою політичною чи релігійною метою» [24]. Тобто мова в цій статті йде не тільки про загальнонебезпечні дії, але й про інші будь-які суспільно небезпечні дії, вчинені заради досягнення вказаних тут цілей.

В новій редакції ст.233 («тероризм») КК Республіки Казахстан частина 1 цієї статті відбиває ті положення, які мають місце в статтях кодексів тих держав, котрі встановлюють кримінальну відповідальність за терористичний акт (тероризм у вигляді терористичного акту), частини 2 і 3 статті передбачають кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки щодо діянь, передбачених у частині 1, але частина 4 цієї статті встановлює відповідальність також за інші терористичні дії, а саме: «4. Посягання на життя людини, вчинене з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або здійснення впливу на прийняття рішень державними органами Республіки Казахстан, іноземною державою чи міжнародною організацією, а також посягання на життя державного чи громадського діяча, вчинене з цією самою метою, а також з метою припинення його державної або іншої

політичної діяльності чи помсти за таку діяльність, або посягання на життя людини, поєднане з нападом на осіб чи організації, які мають міжнародний захист, захоплення та зв'язку, угоном або захопленням повітряного чи водного судна або залізничного рухомого складу» [25].

Тобто стаття 233 КК Республіки Казахстан визначає певні рівні тероризму – тероризм як терористичний акт і тероризм у вигляді інших злочинів терористичної спрямованості.

Але ще більш широке коло діянь охоплюється ознаками нової редакції складу тероризму, передбаченого ст.155 («тероризм») КК Республіки Узбекистан, де частини 1 і 2 ст.155 КК є фактично самостійними диспозиціями, оскільки встановлюють кримінальну відповідальність за різні терористичні діяння, а саме:

«Тероризм – насильство, використання сили, інші діяння, що створюють небезпеку людині або власності чи погроза їх здійснення для спонукання державного органу, міжнародної організації, їх службових осіб, фізичної або юридичної особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої діяльності з метою ускладнення міжнародних відносин, порушення суверенітету і територіальної цілісності, підризу безпеки держави, провокації війни, воєнного конфлікту, дестабілізації суспільно-політичної обстановки, залякування населення, а також діяльність, спрямована на забезпечення існування, функціонування, фінансування терористичної організації, готування і вчинення терористичних актів, пряме чи непряме надання або збір будь-яких засобів, ресурсів, інших послуг терористичним організаціям або особам, що сприяють або беруть участь у терористичній діяльності, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до десяти років.

Посягання на життя, заподіяння тілесного ушкодження державному чи громадському діячу або представнику влади, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю з метою дестабілізації обстановки

або впливу на прийняття рішень державними органами або перешкоджання політичній чи іншій громадській діяльності, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років» [26].

Як бачимо, ця стаття має вже не тільки ознаки терористичного акту та інших злочинів терористичної спрямованості, але й ознаки діянь, які слугують певною забезпечувальною ланкою цих злочинів (діяльність, що спрямована на забезпечення існування, функціонування, фінансування терористичної організації, готування і вчинення терористичних актів, пряме чи непряме надання або збір будь-яких засобів, ресурсів, інших послуг терористичним організаціям або особам, що сприяють або беруть участь у терористичній діяльності).

КК Грузії також як і КК Республіки Узбекистан передбачає відповідальність за багато терористичних діянь різного рівня, але не в одному єдиному складі злочину, а в окремій главі XXXVIII «Тероризм», яка містить дев'ять статей, котрі передбачають такі склади злочинів: терористичний акт (ст.323), технологічний тероризм (ст.324), напад на політичну службову особу Грузії (ст.325), напад на особу чи установу, що мають міжнародний захист (ст.326), створення терористичної організації чи керівництво нею або участь у ній (ст.327), об'єднання в іноземній терористичній організації або організації, що підконтрольна іноземній державі, або надання їй допомоги (ст.328), захоплення заручника з терористичною метою (ст.329), захоплення або блокування об'єктів стратегічного чи особливого значення з терористичною метою (ст.330), неправдиве повідомлення про тероризм (ст.331) [20].

КК України, хоча і не містить окремого розділу (глави), присвяченого протидії тероризму, однак, відповідно до останніх змін та доповнень, передбачає шість складів злочинів, які встановлюють відповідальність за конкретні різновиди терористичних діянь, а саме: терористичний акт (ст.258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст.258¹),

публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст.258²), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст.258³), сприяння вчиненню терористичного акту (ст.258⁴), фінансування тероризму (ст.258⁵) [27].

Отже аналіз чинного антитерористичного законодавства та сучасної наукової літератури, присвяченої протидії тероризму, свідчить про те, що тероризм – це складне явище реальної дійсності, тому слідуючи логіці життя і антитерористичного законодавства можна виділити тероризм у таких трьох його рівнях (розуміннях): 1) тероризм у вузькому (власному) розумінні; 2) тероризм у широкому розумінні; 3) тероризм у найбільш широкому розумінні [28, с.7–22; 29, с.7–13].

Визначення **тероризму у вузькому (власному) розумінні** здійснюється в науці за допомогою визначення властивих йому чотирьох ознак, які перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Відсутність будь-якої з цих ознак означає і відсутність власне терористичного характеру в діянні.

У першу чергу відмінною ознакою власне тероризму є те, що він породжує загальну небезпеку, яка виникає в результаті вчинення загальнонебезпечних дій або погрози такими.

Небезпека при цьому повинна бути реальною, загрожувати невизначеному колу осіб і об'єктивно виражатися у вчиненні або погрози вчинення вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, які реально можуть завдати шкоди невизначеному колу осіб або спричинити інші тяжкі наслідки.

Наступна відмінна риса тероризму – це публічний характер його виконання. Інші злочини звичайно вчиняються без претензії на розголос, а інформуються лише ті особи, в діях яких є заінтересованість у винних. Тероризм же без широкого розголосу, без висування будь-яких вимог не існує.

Поряд з породженням загальної небезпеки і публічним характером діянь наступною відмінною і найбільш важливою ознакою тероризму є навмисне створення у суспільстві стану страху, пригніченості, напруженості. Причому створюється цей стан жаху, напру-

женості не на індивідуальному або вузько-груповому рівні, а на рівні соціальному і являє собою соціально-психологічний фактор, що об'єктивно склався та впливає на інших осіб, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень. Ігнорування вказаних обставин призводить до того, що до тероризму іноді відносять будь-які дії, що породжують страх і занепокоєність серед населення або його частини. Однак тероризм тим і відрізняється від інших злочинів, що тут страх виникає не сам собою в результаті злочинних діянь, що набули суспільного розголосу, він навмисно створюється ними і створюється ними не заради самого страху, а заради досягнення інших цілей, і є своєрідним об'єктивним важелем впливу, причому впливу цілеспрямованого, при якому створення обстановки страху виступає не як мета, а як засіб досягнення мети. Таким чином, створення стану страху є вираження суті тероризму, його направленість, але не кінцева мета. Навпаки, завдяки створеній обстановці страху, терористи прагнуть досягти своїх цілей, причому не за рахунок власних дій, а завдяки діям інших осіб, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень і на яких обстановка страху, створена на соціальному рівні, покликана в кінцевому рахунку здійснити вплив.

Нарешті, ще однією відмінною рисою тероризму є те, що при його вчиненні загальнонебезпечне насильство застосовується відносно одних осіб (невинних жертв) або майна, а психологічний вплив з метою схилення до певної поведінки на фоні створеної в суспільстві обстановки страху чиниться на інших осіб (фізичних або юридичних), від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень.

Таким чином, взаємозалежними ознаками власне тероризму (тероризму у вузькому розумінні) є такі: 1) вчинення загальнонебезпечних (саме загальнонебезпечних, а не будь-яких суспільно небезпечних) діянь або погроза такими, що породжує загальну небезпеку; 2) публічний характер виконання з пре-

тензією на широкий резонанс; 3) навмисне створення стану страху, напруженості на соціальному рівні, спрямоване на залякування населення або якоїсь його частини; 4) застосування насильства відносно одних осіб (невинних жертв) або майна з метою спонукання до певної поведінки інших осіб.

З урахуванням викладеного *тероризм у вузькому (власному) розумінні – це загальнонебезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій.*

Вчинення в реальності будь-якого діяння, що підпадає під указані ознаки тероризму у вузькому (власному) розумінні позначається в науці категорією *«терористичний акт».*

Тероризм у широкому розумінні охоплює тероризм у вузькому розумінні і всі інші злочини терористичної спрямованості. До категорії цих злочинів в реальності належать крім терористичного акту також інші злочини (наприклад, посягання на життя державного чи громадського діяча, захоплення заручників, викрадення людини, захоплення будинків, споруд, водного чи повітряного судну, залізничного рухомого складу тощо), якщо ці діяння вчиняються публічно і спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття якогось рішення або відмови від нього. Тобто категорія злочинів терористичної спрямованості (тероризму у широкому розумінні) відповідає всім указаним ознакам власне тероризму за винятком першої ознаки, оскільки охоплює не тільки загальнонебезпечні, але й інші суспільно небезпечні діяння. Сутність цих діянь також полягає у залякуванні населення з метою спонукання адресатів впливу до прийняття вигідних для терористів рішень. І тут неможливо обмежити коло цих діянь переліком якихось конкретних складів злочинів, тому слід розцінювати як серйозну помилку, коли науковці чи законодавці намагаються дати визначення тероризму, злочинів терористичної спрямованості шляхом переліку конкрет-

них складів злочинів. Такі спроби у концептуальному плані вважаються малопродуктивними, а в практичному – марними, оскільки, по-перше, це був би великий та мінливий перелік, який потребував би постійного доповнення, по-друге, діяння, що підпадають під ознаки таких складів злочинів, в одних випадках матимуть терористичний характер, в інших – ні. Як правильно зазначають Г.М. Міньковський і В.П. Ревін, «потрібно розмежовувати випадки, коли захоплення заручників, найманство тощо є самостійними, а в яких випадках – способом терористичної діяльності» [30, с.87]. Тобто захоплення заручників може бути гучною політичною акцією, а може бути й звичайною «кухонною розбіркою», вбивство державного чи громадського діяча може бути спрямоване на залякування населення з метою впливу на діяльність владних структур або громадських об'єднань, а може бути звичайним усунення конкретної особи у зв'язку з її діяльністю як помста або з метою призначення на її місце іншої особи, в якій є особиста зацікавленість винного. Вочевидь тому, наприклад, в КК Грузії в ст. 144 КК встановлюється відповідальність за захоплення заручника [20, с.190–191], а в ст.329 – за захоплення заручника з терористичною метою [20, с.339–339]; в ст.222 КК – за захоплення або блокування установ телебачення, радіомовлення чи зв'язку або об'єктів стратегічного чи особливого значення [20, с.251–252], а в ст.330 КК – за захоплення або блокування об'єктів стратегічного чи особливого значення з терористичною метою [20, с.339–340]. З урахуванням викладеного пропонується таке визначення розглядуваної категорії: *тероризм у широкому розумінні (злочини терористичної спрямованості) – це суспільно небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій.*

Тероризм у найбільш широкому розумінні охоплює тероризм у широкому розу-

мінні і будь-яке сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості чи інших терористичних дій у будь-якому вигляді: створення терористичної групи чи терористичної організації, підготовку терористів, пропаганду і поширення ідеології тероризму, фінансування терористичних дій тощо. Вчинення в реальній дійсності діянь, що підпадають під поняття «тероризм у найбільш широкому розумінні» відповідає категорії «терористична діяльність». Таким чином, *тероризм у найбільш широкому розумінні (терористична діяльність) – це суспільно небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій, а також будь-яке сприяння таким діянням.*

Певна частина діянь, що підпадає під поняття «тероризм у найбільш широкому розумінні» криміналізована і, відповідно до положень Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 року [31] має назву «терористичні злочини». Тобто категорія «терористичні злочини» за своїм змістом ширша за категорію «злочини терористичної спрямованості», оскільки крім цих злочинів охоплює всі криміналізовані форми та види їх забезпечення та сприяння їм, але вужча за категорію «терористична діяльність», оскільки поки що не всі форми та види такої діяльності криміналізовані і навряд чи таке взагалі можливе і доцільне.

Відповідно до Кримінального кодексу України кваліфікація терористичних злочинів здійснюється або за окремими складами терористичних злочинів, або за іншими складами злочинів, під ознаки яких разом з іншими діяннями підпадають також і терористичні злочини. Окремі склади терористичних злочинів – це тільки ті склади, які передбачені статтями 258–258⁵ КК України. В інших випадках терористичні злочини, тобто злочини терористичної спрямованості та сприяння таким кваліфікуватимуться за статтями КК, що передбачають відповідальність

за ті чи інші конкретні суспільно небезпечні діяння (посягання на життя державного чи громадського діяча, захоплення заручників, погроза вчинити викрадення або використання радіоактивних матеріалів, посягання на представника іноземної держави тощо).

Тероризм у будь-якому його розумінні, терористичні злочини взагалі і злочини терористичної спрямованості зокрема слід відрізняти від суміжних кримінально-правових та загально соціальних категорій.

У науці кримінального права встановлено, що терористичні злочини взагалі і злочини терористичної спрямованості зокрема є складовою частиною більш широкої кримінально-правової категорії, котра називається «злочини з ознаками (елементами) тероризування» і в той же час підкреслюється, що хоча остання категорія злочинів зовнішньо і схожа на тероризм, однак істотно відрізняється від нього, а також вказується на їх загальні риси і розбіжності [32, с.31–157; 33, с.131–135].

Сутність тероризування зводиться до залякування, переслідування, страхання, створення умов страху, але не в розумінні звичайного страхання злочинцем жертви і не як об'єктивно створений стан страху, котрий виникає за наявності серії тих чи інших найбільш резонансних насильницьких злочинів (наприклад, виникнення стану страху в тому чи іншому населеному пункті в результаті дій маніяка – вбивці, зухвалої банди тощо). Яким би тяжким не був злочин і якого б суспільного резонансу він не набув, дії особи, яка його вчинила, не можуть бути кваліфіковані як «тероризування» у власному розумінні цього поняття, якщо вчинені під час такого злочину насильницькі або інші дії були самоціллю або ж стану страху винних в результаті вчиненого діяння незалежно від намірів самого винного. Суттєвими ж ознаками тероризування є цілеспрямоване створення винним стану страху і прагнення за рахунок створення обстановки страху впливати, спонукати. Однак на відміну від терористичних злочинів, особливо від злочинів

терористичної спрямованості застрашливий вплив при вчиненні цих злочинів може справлятися не тільки за допомогою насильства або погрози насильством, але й за допомогою ненасильницьких дій або погрози такими (розповсюдження відомостей, обмеження прав або законних інтересів, вилучення майна) і стан страху створюється не на загальносоціальному, а на індивідуальному або вузькогруповому рівні, причому з явним прагненням залишитися якомога менш помітним і не набути широкого розголосу (наприклад, вимагання, примушування давати свідчення, тероризування в місцях позбавлення волі засуджених, які стали на шлях виправлення тощо). При цьому злочини терористичної спрямованості відрізняються від інших злочинів з ознаками тероризування наявністю двох рівнів залякування: 1) населення або якоїсь його частини, тобто невизначеної кількості осіб, які не мають жодного стосунку до конфлікту; 2) адресатів впливу, тобто осіб, від яких очікується певний результат.

При вчиненні злочинів з ознаками тероризування без терористичної спрямованості залякування здійснюється тільки на рівні адресатів впливу. Отже будь-який терористичний злочин є злочином з ознаками тероризування, але не всі злочини з ознаками тероризування є терористичними злочинами.

Таким чином, категорія «злочини з ознаками тероризування» співвідноситься з категорією «терористичні злочини» як філософські категорії загального та особливого. У такому ж співвідношенні знаходяться категорії «терористична діяльність» і «терористичні злочини». У свою чергу взаємозв'язок категорій «терористична діяльність» та «злочини з ознаками тероризування» можна представити у вигляді системи із двох кіл, що перетинаються. Кожне з них в тій чи іншій мірі ширше за інше, але у певній мірі (коли йдеться про терористичні злочини) вони збігаються за обсягом і мають такий загальний вигляд, як це показано схематично на рисунку.

Рисунок - Співвідношення категорій «терористична діяльність» і «злочини з ознаками тероризування»

Злочини з ознаками тероризування взагалі і терористичні злочини зокрема слід відрізняти від інших насильницьких злочинів, особливо тих, які набули широкого розголосу і об'єктивно породжують стан страху, бо

яким би тяжким не був злочин і якого б суспільного резонансу він не набув, дії особи, яка його вчинила, не можуть бути кваліфіковані як «тероризування», а тим більш як «тероризм», якщо вчинені дії були самоціллю, а

стан страху виник у результаті вчиненого діяння незалежно від намірів самого винного. Указана ситуація частіше за все може бути при вчиненні таких злочинів як політичне вбивство чи вбивство на замовлення, диверсія, бандитизм, піратство.

Якщо вбивство терористичної спрямованості є засобом умисного створення у суспільстві обстановки страху, напруженості й одночасно засобом впливу на третіх осіб, то політичне вбивство або вбивство на замовлення є засобом вирішення певних питань самим фактом його вчинення, тут немає необхідності у спонуканні когось до чогось, усе вирішується в результаті настання самого наслідку.

Відмінність диверсії від тероризму полягає в такому: по-перше, якщо диверсія об'єктивно виражається у вчиненні вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, то тероризм такими діями не вичерпується і включає в себе також погрозу такими; по-друге, якщо при вчиненні диверсії дії винних спрямовані на саме спричинення тієї чи іншої шкоди, то при вчиненні тероризму – на залякування населення або його частини, створення і підтримання стану страху; по-третє, метою диверсійних актів є послаблення держави, підрив її економічної безпеки та обороноздатності, тоді як при вчиненні терористичних дій мета полягає у впливі на прийняття якогось рішення або відмови від нього; по-четверте, диверсанти діють таємно і не афішують своїх дій, тоді як терористи діють зазвичай відкрито, демонстративно, з висуненням своїх вимог та амбіцій.

Розмежування тероризму і бандитизму можна здійснити за такими параметрами. При вчиненні бандитизму винні особи безпосередньо стикаються з потерпілим, тоді як при вчиненні терористичних дій потерпілі найчастіше дистанційовані від винних, а ті особи, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень, дистанційовані від винних завжди. Мета бандитизму – напади на громадян і організації, тоді як метою тероризму не є самі насильницькі дії, бо вони

служать засобом залякування населення і досягнення мети впливу на прийняття рішень. Стан страху в тому чи іншому населеному пункті може виникнути в результаті дій якоїсь зухвалої банди, але це є страхом, що виникає постфактум, без намірів його створити і використати у власних цілях, тоді як дії терористів спрямовані саме на створення обстановки страху серед населення і використання цієї обставини в досягненні цілей, які йдуть набагато далі.

Таким чином, якщо диверсія і бандитизм завершуються актом насильства, то злочин терористичної спрямованості з цього тільки починається.

Піратство, згідно з диспозицією ст.446 КК України, – це використання з метою одержання матеріальної вигоди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу або пасажирів такого судна.

Основні відмінні ознаки піратства і тероризму полягають традиційно в тому, що для піратів захоплення судна та людей і майна, що перебувають на судні, злочинна діяльність, як правило, вичерпується, тоді як для терористів із цього злочинні дії тільки починаються, оскільки досягнення цілей терористів пов'язане не з поведінкою жертв нападу під час насильницьких дій, а з поведінкою третіх осіб, на яких і покликана впливати насильницька акція, котра породжує стан страху на соціальному рівні. Дії піратів на відміну від дій терористів спрямовані звичайно на задоволення їх інтересів безпосередньо під час насильницьких актів.

При цьому слід зауважити, що останнім часом поняття піратства певним чином доповнилося додатковими ознаками, оскільки дії так званих сомалійських піратів декілька відрізняються від тих дій, які традиційно охоплюються ознаками піратства в його класичному варіанті, і виражаються в тому, що сомалійські пірати за названу ними грошову компенсацію можуть повернути володільцю

або господарю захопленого судна саме це судно з його вантажем, а також визволити екіпаж. Ця обставина привносить в діяння елемент тероризування, оскільки здійснюється залякування на індивідуальному або вузькогруповому рівні (господаря судна, судової компанії), але не надає такому піратству ознак діяння, вчиненого з терористичною метою.

Таким чином, ні злочини з ознаками тероризування, ні будь-які інші насильницькі злочини, хоча б вони набули великого суспільного резонансу, неможливо розглядати як тероризм, тому вони не можуть бути включені в предмет боротьби з тероризмом, яку здійснюють спеціальні органи та організації. Водночас слід зазначити, що будь-які із цих або інших умисних злочинів може набути терористичних рис, якщо буде вчинятися з претензією на широкий розголос, спрямовуватиметься на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації фізичної або юридичної особи чи групи осіб до прийняття певного рішення або відмови від нього.

Тероризм слід відрізнити і від суміжних загальносоціальних категорій дійсності, таких як терор, війна, агресія, геноцид тощо. У сучасній літературі їх нерідко плутають, особливо такі поняття як «терор», «тероризм». Проте останнім часом у багатьох працях, присвячених проблемам боротьби з тероризмом, існуюча в літературі термінологічна плутанина піддана критиці і проведено чітке і докладне відмежування тероризму від вказаних загальносоціальних категорій [32, с.235–272; 34, с.6–39; 35, с.34–45; 36, с.25–43], що в основному зводиться до наступного.

Питання про співвідношення понять «терор» і «тероризм» є вельми актуальним і складним. Термін «терор» у перекладі з латинської мови означає страх, жах і визначається як політика залякування, придушення політичних противників насильницькими заходами. Терор звичайно пов'язують з діяльністю державної влади у певні періоди існування держави (державний терор). Він ха-

рактеризується особливо репресивною, жорстокою діяльністю державної влади стосовно своїх політичних противників як усередині країни, так і поза її межами, тому державний терор можна поділити на внутрішній і зовнішній. Проте, це не означає, що крім державної влади, ніякі інші сили не в змозі насаджувати повсюдний терор, викликати страх і жах не лише в політичних супротивників, а практично в усіх і кожного. Суб'єктом терору може бути не тільки державна влада, але й потужні позадержавні утворення (наприклад, інквізиція) або сильна опозиція, що вдалася до відвертого військового конфлікту з державною владою і прагне сама стати до керма держави (наприклад, у періоди громадянської війни).

Зовнішній терор асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави. До конкретних прикладів зовнішнього терору належить існування монголо-татарського ярма на Русі, дії фашистської Німеччини на окупованих територіях, діяльність колоніальної влади.

Внутрішній державний терор можна поділити на судовий та позасудовий. Судовий терор виявляється головним чином у кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування до них смертної кари. Позасудовий внутрішній державний терор може виявлятися як терор військового, адміністративного та ідеологічного характеру.

Таким чином, поняття «терор» означає масове фізичне, психологічне, ідеологічне насильство, що здійснюється суспільно-політичними структурами, наділеними необмеженою владою над соціальним контингентом, який перебуває в полі їх діяльності, а «тероризм» – суспільно небезпечне діяння, що посягає на ті чи інші сфери життєдіяльності людей.

При відмежуванні тероризму від терору слід вказати, що вони відрізняються також ось чим.

По-перше, тероризм – це одноразово здійснюваний акт або серія подібних актів, тоді як терор має тотальний, масовий, непере-

рвний характер.

По-друге, суб'єкти тероризму, на відміну від суб'єктів терору, не те що безмежної, а взагалі ніякої офіційно встановленої (виборним шляхом, унаслідок військової інтервенції та ін.) влади над соціальним контингентом тієї місцевості, де розгортаються їхні дії, не мають.

По-третє, суб'єктами терору виступають соціально-політичні структури, метою яких є схиляння народних мас до певної поведінки, а суб'єктами тероризму – фізичні осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності і мають на меті спонукання конкретних адресатів впливу (державний орган, міжнародну організацію, фізичну або юридичну особу) до прийняття або відмови від прийняття якихось рішень.

По-четверте, якщо терор – соціально-політичний фактор дійсності і при певних обставинах може визнаватися легітимним, то тероризм – явище кримінально-правової властивості і завжди є протиправним.

Найближчими до терору поняттями є такі як «війна», «агресія», «геноцид».

Війна визначається в тлумачних словниках як збройна боротьба між державами або як суспільне явище у вигляді продовження політики насильницькими засобами.

Війна, як і терор, ґрунтується на насильстві. Проте насильство до насильства не приходить. Терор може супроводжувати війну, особливо загарбницьку, агресивну, але війна може вестися і без політики терору.

Війна без терору відрізняється від війни з терором тим, що в конфлікті першого роду заподіяні тільки воюючі армії і лише на збройні сили ворога спрямовані всі насильницькі діяння; при цьому дотримуються правил ведення війни стосовно поранених, військовополонених, медичного персоналу і не допускається насильство стосовно мирного населення. Але як тільки узаконені угодою між сторонами чи міжнародними конвенціями правила ведення війни починають порушуватися і якась із воюючих сторін вдається до насильства щодо поранених, військовопо-

лонених, мирних жителів і т.ін., то вона одночасно стає і суб'єктом терору.

Поняття «агресія» звичайно асоціюється з поняттям «війна» і характеризує дії тієї з воюючих сторін, котра першою застосувала силу, тобто збройний напад, тому все наведене щодо відмінності терору від війни стосується і розмежування терору та агресії. Агресія також може супроводжуватись терором щодо населення захоплених територій (найчастіше так і буває, коли ведеться загарбницька війна), але історія знає агресії і без терору. Так, 1939 р. Радянський Союз розпочав війну проти Фінляндії. Ліга націй розцінила це як акт агресії і в грудні 1939 р. прийняла рішення про виключення СРСР із Ліги націй. Хоча дії радянської сторони були зумовлені не загарбницькими цілями, а виключно військово-стратегічними міркуваннями, заперечувати кваліфікацію з позиції міжнародного права дуже важко. Проте в той же час навряд чи можна звинуватити Радянський Союз у тому, що він не обмежувався військовими діями проти армії противника і допустив терор щодо населення, котре безпосередньо не брало участі в конфлікті.

Поняття «геноцид» звичайно визначається як винищення окремих груп населення за расовими, національними чи релігійними мотивами. За об'єктивними ознаками геноцид змикається з терором, виступаючи як крайня форма його прояву. Однак мета, яку переслідують натхненники терору та натхненники геноциду, не зовсім однакова. При геноциді винищення населення є самоціллю цих діянь, тобто цим кінцевим результатом, заради досягнення якого спрямовується насильство. При терорі, що виявляється фізичним насильством над людьми, винищення якоїсь частини політичних противників є не самоціллю, а засобом досягнення іншої, важливішої мети – примусити до покори решту політичних противників та всіх інших громадян.

Разом з тим геноцид і за об'єктивними ознаками може набувати форм, явно не схожих на відкрите насильство та створення обстановки страху. Окрім прямого грубого фі-

зичного насильства він може виявлятися в умисному створенні життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне знищення якихось груп населення, або у вжитті заходів щодо запобігання дітонародженню в їх середовищі.

Отже поняття «терор», «війна», «агресія», «геноцид» відбивають хоча і не тотожні за суттю суспільні явища, та все ж одно рівневі за своїм значенням. Зовсім інша справа – тероризм. Він знаходиться на одному рівні з іншими категоріями, такими як організована злочинність, бандитизм, наркобізнес тощо і, не зважаючи на словесну співзвучність понять «терор» і «тероризм», вони визначають зовсім різні явища дійсності, а схожості між ними, мабуть, не більше, ніж між такими поняттями як «економіка» і «економка» чи «канал» і «каналізація».

Для світової спільноти в даний час стало очевидним те, що тероризм – це різновид злочинності. Той факт, що низка терористичних дій вчинюється з політичних мотивів, не перетворює її із злочину на певну політичну акцію, яка потребує політичного притулку. Чимало й інших небезпечних злочинів вчиняються з політичних мотивів (державна зрада, шпигунство, диверсія та інші злочини проти основ національної безпеки), але дана обставина не заважає притягати осіб, які їх вчинили, до кримінальної відповідальності. І тероризм у цьому випадку не є винятком. Нічого не змінює в сутності тероризму і те, що він нерідко виступає як злочин міжнародного характеру, бо в даний час у зв'язку з бурхливим розвитком інтеграційних процесів практично кожний злочин може набути міжнародного значення. Тому цілком законним вбачається віднесення терористичних актів та інших злочинів терористичної спрямованості, а також низки діянь, що сприяють їх вчиненню, до суто кримінальних діянь як у внутрішньому законодавстві держав, так і в міжнародних конвенціях. Більш того, у прийнятих останнім часом міжнародних конвенціях, присвячених проблемам боротьби з тероризмом, намітилася чітка тенденція до

розширення сфери кримінально-правової заборони відносно будь-яких терористичних проявів і встановленню все більшої кількості спеціальних кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ті чи інші терористичні прояви.

У світі викладеного про загальнокримінальну, а не політичну сутність тероризму можна порушувати питання про неправомірність існування в науковій літературі таких понять як «терористична політика» і «державний тероризм».

Не можна ж серйозно ставитися до словосполучень «злочинська політика», «хуліганська політика», «хабарницька політика». Адже і тероризм, так само як крадіжка, хуліганство, вбивство тощо, є злочином, а не політикою.

Аналогічно держава, будучи політичною організацією суспільства, не може вчиняти терористичні злочини, як не може вчиняти крадіжки, вимагання, вбивства і зґвалтування, бо всі злочинні діяння вчиняються конкретними фізичними особами, які мають ознаки суб'єктів злочину. Називати ж тероризм державним лише тому, що деякі високопоставлені представники держави посприяли тероризму, – вже надто велика натяжка, бо у сучасних умовах кожен корумпований державний діяч може опинитися втягнутим у будь-який злочин, пов'язаний з міжнародним елементом і спрямований проти інтересів будь-якої держави або конкретних її громадян. Приклади ж, що наводяться на доказ існування «державного тероризму», свідчать про те, що під «державним тероризмом» розуміють події, які належать до зовсім інших категорій дійсності – до агресії, геноциду, війни, до зовнішнього чи внутрішнього терору.

Таким чином, оскільки категорією «тероризм» не охоплюються такі загальносоціальні явища дійсності як «терор», «війна», «агресія», «геноцид», то вони також не відносяться до предмету боротьби з тероризмом.

На підставі викладеного слід зробити такі висновки:

1. Правоохоронним органам та іншим організаціям, які ведуть боротьбу з терориз-

мом, щоб об'єктивно діяти, потрібно мати чітке уявлення щодо предмету своєї діяльності, у зв'язку з чим завдання сучасної юридичної науки полягає в тому, щоб розробити науково обґрунтовані критерії визначення понятійного апарату у сфері правової протидії тероризму, які дозволять відмежовувати тероризм від суміжних кримінально-правових та загальносоціальних категорій.

2. Тероризм як складне, багатовимірне, багаторівневе явище існує у трьох рівнях (розуміннях): 1) тероризм у вузькому (власному) розумінні (терористичний акт); 2) тероризм у широкому розумінні (злочини терористичної спрямованості); 3) тероризм у найбільш широкому розумінні (терористична діяльність – як криміналізована, так і некриміналізована).

3. Криміналізована частина терористичної діяльності (тероризм у найбільш широкому розумінні) становить категорію «терористичні злочини», до якої як складові частини входять терористичний акт, злочини терористичної спрямованості та інші злочини, сутність яких полягає у сприянні, «обслуговуванні» та забезпеченні злочинів терористичної спрямованості.

4. Терористичні злочини, з одного боку, є частиною терористичної діяльності, бо не всі терористичні дії можуть бути криміналізованими, а з іншого боку, – частиною такої більш широкої кримінально-правової категорії як злочини з ознаками (елементами) тероризування.

5. Дати визначення тероризму за допомогою переліку конкретних діянь, у яких виявляється терористична спрямованість, або за допомогою альтернативних ознак не вбачається за можливе. Навпаки, тероризму можна дати виважене визначення лише шляхом встановлення взаємопов'язаних ознак, що у своїй нерозривній єдності характеризують його специфіку. Такими ознаками є: вчинення або погроза вчинення суспільно небезпечних дій з претензією на широкий розголос, спрямованість їх на залякування населення і вплив за рахунок цього на прийняття рішення або відмови від нього державою, міжна-

родною організацією, фізичною або юридичною особою або групою осіб, а також сприяння таким діям.

6. Тероризм як кримінально-правову категорію слід відрізнити від таких суміжних злочинів як злочини з ознаками тероризування та інших умисних злочинів, що можуть набути широкого розголосу і об'єктивно породжувати стан страху, особливо таких як політичне вбивство чи вбивство на замовлення, диверсія, бандитизм, піратство.

7. Тероризм як негативне соціальне явище слід відрізнити від таких загальносоціальних явищ дійсності як терор, війна, агресія, геноцид. Це хоча і не тотожні за своєю суттю суспільні явища, однак однорівневі за своїм значенням. Тероризм же – це явище іншого порядку. Він знаходиться на одному рівні з такими категоріями як організована злочинність, бандитизм, наркобізнес. Тобто тероризм відноситься до злочинів, а не до політичної діяльності, тому слід визнати неправомірними і невдалими такі терміни як «терористична політика» і «державний тероризм».

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Право: азбука – теорія – філософія. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
2. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 1999. – 304 с.
3. Емельянов В. П. К вопросу о создании унифицированного понятийного аппарата в антитеррористическом законодательстве / В. П. Емельянов // Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма. – М. : Междунар. отношения, 2002. – С. 176–179.
4. Моджорян Л. А. Терроризм на море. Борьба государств за безопасность морского судоходства / Л. А. Моджорян. – М. : Междунар. отношения, 1991. – 168 с.
5. Дремин В. Н. Террористическая деятельность организованных преступных групп / В. Н. Дремин // Весы Фемиды. – 1998. – № 2. – С. 11–14.

6. Ляхов Е. Г. Политика терроризма – политика насилия и агрессии / Е. Г. Ляхов. – М. : Междунар. отношения, 1987. – 184 с.
7. Салимов К. Н. Современные проблемы терроризма / К. Н. Салимов. – М. : Щит, 1999. – 216 с.
8. Ольшанский В. Д. Психология терроризма / В. Д. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 298 с.
9. Уголовный кодекс Литовской Республики / [науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса; предисл. канд. юрид. наук, доц. Н. И. Мацнева; вступ. статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц. А. Абрамавичюса, докт. юрид. наук, доц. Д. Дракшене] ; пер. с лит. канд. филол. наук В. П. Казанскене. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 470 с.
10. Уголовный кодекс Латвийской Республики / [науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой] ; пер. с латыш. канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.
11. Кримінальний кодекс України : прийнятий 5.04.2001 р. Набув чинності 1 вересня 2001 року // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
12. Уголовный кодекс Республики Беларусь / вступ. статья А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – 2-е изд., исправ. и доп. – Мн. : Тесей, 2001. – 312 с.
13. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М. : ТК Велби ; Изд-во Проспект, 2003. – 160 с.
14. Уголовный кодекс Туркменистана. – Ашхабад : Туркменистан, 1997. – 352 с.
15. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / вступ. статья М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова, З. Х. Гулямова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 338 с.
16. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред. и предисл. И. М. Рагимова ; пер. с азерб. Б. Э. Аббасова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 325 с.
17. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parlament.am>.
18. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. канд. юрид. наук А. П. Стуканова, канд. юрид. наук П. Ю. Константинова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 352 с.
19. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисл. А. В. Федорова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 410 с.
20. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава, вступ. статья канд. юрид. наук, доц. В. И. Михайлова, обзорн. статья докт. юрид. наук О. Гомкелидзе ; пер. с грузин. И. Мериджанашвили. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 409 с.
21. Уголовный кодекс Республики Молдова. – Кишинев : Lavilat Info SPL, 2009. – 144 с.
22. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ug-kodeks.ru>.
23. Уголовный кодекс Республики Молдова / вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 408 с.
24. Уголовный кодекс Эстонской Республики / науч. ред. и пер. с эстонск. В. В. Запелова ; вступ. статья канд. юрид. наук Н. И. Мацнева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 262 с.
25. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.prg.kz/Document>.
26. Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kodeks.uz/anonsugolkod>.
27. Кримінальний кодекс України [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.
28. Ємельянов В. П. Теоретичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства / В. П. Ємельянов, Л. В. Новікова, М. В. Семикін ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Ємельянова. – Х. : Кросс-роуд, 2007. – 216 с.
29. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України / кол. авт. : В. С. Зеленець-

кий, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2008. – 96 с.

30. Миньковский Г. М. Характеристика терроризма и некоторые направления повышения эффективности борьбы с ним / Г. М. Миньковский, В. П. Ревин // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 84–91.

31. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму : від 16.05.2005 р. // www.zakon.rada.gov.ua.

32. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В. П. Емельянов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 291 с.

33. Ємельянов В. П. Тероризм, злочини

терористичної спрямованості, злочини з ознаками тероризування: поняття і співвідношення / В. П. Ємельянов // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2002. – Вип. 19. – С. 131–135.

34. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості / В. П. Ємельянов. – Х. : Рубікон, 1997. – 160 с.

35. Комиссаров В. С. Террор, терроризм, «государственный терроризм»: понятие и соотношение / В. С. Комиссаров, В. П. Емельянов // Вестник Московск. ун-та. Серия 11. Право. – 1999. – № 5. – С. 34–45.

36. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України / В. А. Ліпкан. – К. : Знання, 2000. – 184 с.

Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення / В. П. Ємельянов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 348–361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11evrtpz.pdf>

Розглянуто питання щодо визначення понятійного апарату у сфері правової протидії тероризму як багаторівневого та багатовимірному негативному явищу реальної дійсності і відмежування категорії «тероризм» від суміжних категорій.

Ємельянов В.П. Понятийный аппарат в сфере правового противодействия терроризму: теоретическое и практическое значение

Рассмотрены вопросы относительно разработки понятийного аппарата в сфере правового противодействия терроризму как многоуровневого и многофакторному негативному явлению реальной действительности и отграничения категории «терроризм» от смежных категорий.

Yemelyanov V.P. The Conceptual Device in Sphere of Legal Counteraction to Terrorism: Theoretical and Practical Value

Questions concerning working out of the conceptual device in sphere of legal counteraction to terrorism as to the multilevel and multifactorial negative phenomenon of reality and отграничения categories «terrorism» from adjacent categories are considered.